

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE LITERE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE HUNGAROLOGIE**

*Reprezentarea genului în filme (feministe) maghiare și
românești în primul deceniu al secolului 21*

Rezumat

**Conducător de doctorat:
Prof. univ. dr. Orbán Gyöngyi**

**Student-doctorand:
Nagy Lilla**

2013

Cuprins

Prefață. Structura lucrării.....	7
1. Introducere. Literatură sau/și film.....	13
2. Contexte și metodologii	20
2.1. Turnura culturală.....	20
2.1.1. Texte ale mediilor	24
2.2. Turnura vizuală.....	26
2.3. Științe ale corpului și turnura corporală.....	29
2.4. Turnura spațială.....	34
3. Genul social (gender) – o strategie a lecturii	38
3.1. Genul social și teorii de gen.....	38
3.2. Sex, gen și limbaj.....	43
3.3. Sexul biologic - o construcție socială?	44
3.4. Fețe ale luptei între sexe: mișcări feministe și ale bărbaților.....	45
3.5. Norma, devianța și stereotipiile sexuale.....	49
3.5.1. Idealul feminin și masculin modern.....	50
3.6. Societatea de consum și genul	52
3.7. Critica literară feministă	54
3.8. Teorii feministe ale filmului.....	55
3.8.1. Filme dominante (mainstream)	56
3.8.2. Filme alternative, filme feminine/feministe.....	59
4. Reprezentarea genului în filme maghiare și românești dintr-un deceniu.	64
4.1. Noul val maghiar și românesc	66
4.1.1. Filme maghiare în anii 2000	66
4.1.2. Filme românești în anii 2000	70
4.1.3. Noul val românesc și maghiar: trăsături comune.....	73
4.1.4. Modele hollywoodiene și filmul maghiar.....	75
4.2. Copii, femei și bărbați într-o Europă de Est nelocuibilă.....	78

4.2.1. Iluzia schimbării de regim: reprezentări ale femeilor și bărbaților umiliți.	78
4.2.2. Femeile și religia.....	84
4.2.3. Copii vulnerabili.....	86
4.2.4. Victime în locul făptașilor.....	91
4.2.5. Locul de unde se scapă.....	92
4.3. Spațiile feminine într-un film contemporan maghiar și unul românesc.....	97
4.3.1. Spațiile feminine în filmul ” <i>Aer curat</i> ” de Ágnes Kocsis	98
4.3.1.1. Elemente spațiale naturale și artificiale.....	100
4.3.1.2. Metafora centrală a filmului: aerul curat.....	101
4.3.1.3. Spații deschise și închise.....	101
4.3.1.4. Spații circulare	103
4.3.2. Vulnerabilitatea femeii în filmul <i>4 luni, 3 săptămâni și 2 zile</i>	105
4.3.2.1. Spații restrictive, înguste și închise.....	107
4.4.2.2. Acvariul ca metaforă a existenței limitate	108
4.3.3. Femei și filmul feminin.....	109
4.4. Genul, devianțe și normalitate în trei filme contemporane.....	111
4.4.1. <i>Delta</i> : o iubire naturală între frați.....	113
4.4.1.1. Construcția casei ca îmblânzire a naturii.....	119
4.4.1.2. Alteritate și excludere.....	120
4.4.1.3. Oglinda ca metaforă.....	121
4.4.2. Iubire bolnăvicioasă sau diferită (<i>Legături bolnăvicioase</i>).....	121
4.4.2.1. Rivali cu nume identice, sexe diferite.....	125
4.4.3. Genul, devianța și fantasticul (<i>Bibliothèque Pascal</i>)	126
4.4.3.1. Circularitate și repetiții	131
4.4.3.2. Povestiri în povestire.....	133
4.4.4. Genuri și devianțe	135
4.5. De la narcisism la corpul asexual (<i>Taxidermia</i>).....	136
4.5.1. Omul narcisist.....	137
4.5.2. Dictatura corpului și a sufletului	141
4.5.3. Corpul grotesc.....	145

4.5.4. Corpul asexual.....	148
5. Concluzii.....	152
Lista filmelor analizate în lucrare.....	156
Bibliografie.....	159

Cuvinte cheie

reprezentare de gen, devianță, corp, alteritate, turnura culturală, turnura vizuală, turnura corporală, turnura spațială, feminism, stereotipii, filme dominante, filme alternative, filmul feminin, noul val românesc, noul val maghiar, spații feminine

Structura tezei și problemele majore ale cercetării

Teza mea se ocupă de una dintre formele textelor multimediale, filmul, într-o analiză a reprezentărilor de gen în filmele (feministe) maghiare și românești în primul deceniu al secolului 21. Alegerea subiectului cercetării este motivat de experiențele mele personale: pe de-o parte transformarea atitudinii față de literatură, științele literare și predarea literaturii, pe de altă parte recunoașterea că noțiunile rolurilor sexuale tradiționale și stereotipiile conexe au un loc foarte solid în mentalitatea generației tinere.

Un astfel de subiect de cercetare poate oferi o mai bună înțelegere a posibilităților interdisciplinarității, și poate ridica câteva întrebări esențiale. Există încă oare literatură în sine, sau va fi aceasta încorporată în lumea digitală, corespunzător nevoilor unei societăți bazate pe efecte? Poate oare oferi o lectură bazată pe genuri sociale inovații în interpretarea textelor multimediale și înțelegerea sinelui nostru?

În partea introductivă a lucrării este vorba despre recepția noilor medii care au apărut în cursul secolului 20, și felul în care acestea s-au raportat la cultura lecturii. Atrag atenția asupra atitudinii de respingere cu care aceste noi medii au avut de-a face, iar mai apoi încerc să explic această problemă și din direcția concepției de lectură Gadamerian. Ipoteza mea formulată pe baza literaturii de specialitate este aceea că nu trebuie să ne temem de dispariția culturii cărții și a cititului, fiindcă înțelegerea oricărei noi forme de media are structura similară cu cea a lecturii.

Capitolul doi conține prezentarea metodologiei și a contextelor subiectului cercetării. Aici este vorba despre diferite tendințe survenite în partea a doua a secolului

20, în special după *turnura lingvistică (linguistic turn)*, cât și implicațiile teoretice ale acestora.

Turnura culturală (cultural turn) a însemnat reevaluarea științei literare sau a literaturii: problema integrării social-culturale a literaturii și artei, observarea reprezentării structurilor politice au devenit importante. Pe scurt: „politica externă” a operei de artă a ajuns și ea în centrul atenției, în prelungirea „politicii ei interne”. Din punct de vedere metodologic, am luat în considerație operele lui Eszter Belinszki și Jane Stokes. Metodele de analiză de conținut și discurs se întrăgesc cu analiza de gen și de funcționalitate.

Turnura vizuală (pictorial turn) s-a născut prin observarea faptului că diferitele medii se întrepătrund, nu există medii pur vizuale și pur textuale, imaginile și textele nu pot fi separate unul de celălalt. Hans Belting oferă o nouă interpretare a conceptului de mediu, bazată pe imagine și corp: omul devine, prin corpul său, „un loc al imaginilor”, astfel corpul este mediul imaginilor, și mediile sunt corpuri în concepția lui Belting.

Se leagă de cele de sus și *turnura corporală (corporeal turn)*, cea care a atras atenția asupra specificității culturale a percepției și reprezentării corpului. Corpul este o suprafață inscriptibilă, care poartă urmele scrise ale schimbărilor sociale și culturale. Astfel, se poate analiza simultan textul corpului și corpul textului. În cursul secolului 20 am fost martorii unei supraevaluări a corpului, legat de cultul corpului, al sănătății și al tinereții. Vrem să ne răsfățăm corpul, să-l facem mai perfect, ca să-l putem păstra timp cât mai îndelungat. În același timp, frica de a ne pierde corpul este și ea parte a culturii noastre, împreună cu frica de îmbătrânire, de degradare, de devianțe corporale și de moarte. În acest capitol este vorba și despre artiști care crează opere de artă subversive prin încercarea de a depăși limitele corpului (lor), reprezentând degradarea corpului, corpul îmbătrânit chiar și prin transformarea propriilor corpuri în artă, semnalând materialitatea lui prin statui de carne.

Sub efectul *turnurii spațiale (spatial turn)*, odată cu recunoașterea faptului că spațialitatea joacă un rol important în constituția practicilor sociale și culturale, spațiul s-a desprins ca un element important din fundalul considerat omogen. Acest capitol conține și descrierea unei noi (inter)discipline, articulată în ultimii ani sub numele de *geografia filmului (geography of film, film geography)*.

Capitolul al treilea al lucrării analizează relația dintre genurile sociale și diferitele teorii gender pentru a clarifica semnificațiile noțiunii care ocupă un loc de seamă chiar și în titlul disertației. Genul social (gender) apare în mare parte în literatura de specialitate ca și o construcție bazată pe sexul biologic al omului. Însă în procesul de diferențiere sexuală socializarea are un rol decisiv de mare influență, deci criteriul biologic de diferențiere nu este unul foarte rigid. Acesta este punctul de pornire al ideilor lui Butler: sexul este o construcție care se constituie prin limbaj. Genul se poate percepe și ca o categorie care precede sexul biologic. Iar, din punctul de vedere al lui Thomas Lacqueur, sexul biologic este și el o construcție socială.

Tot în acest capitol prezint pe scurt și mișcările feministe și cele pentru drepturile bărbaților, după care utilizez conceptele de devianță și normalitate pentru descrierea sexualității, caracterizând idealurile feminine și masculine moderne. Conceptele de feminitate și femininitate sunt discutate aici în relație cu criticile feministe. Discuția mai detaliată a teoriilor de film feministe este necesară datorită faptului că celălalt subiect de importanță majoră al disertației (menționat și în titlu) este filmul contemporan (maghiar și român). O caracteristică comună a teoriilor de film feministe este faptul că fac distincție între filmele *populare (dominante, mainstream)* și *alternative (feministe, pentru femei)*. În filmele dominante felul de a vedea și plăcerea contemplației sunt codificate în limbajul inconștientului patriarhal, ceea ce înseamnă în același timp și manipularea plăcerii vizuale. În filmele acestea femeile sunt creaturi ale fanteziei masculine, devenind obiecte prin însăși privirea bărbatului. Femeia apare de cele mai multe ori în ipostază de obstacol în calea protagonistului masculin, iar soluția la finalul filmului este ori că femeia își ocupă totuși locul în societatea patriarhală, de pildă se mărită, ori că devine invizibilă social, exclusă, sau moare. Filmele feminine nu reprezintă femeile prin stereotipii, nu este vorba de proiecția unei relații de putere, ci mai degrabă de reciprocitate. În consecință, filmele feminine nu inversează logica filmelor dominante, deci faptul că protagoniștii sunt în majoritate femei și că figurile feminine nu sunt schematice nu înseamnă că rolurile de bărbați sunt stereotipice și obiectificate.

Pornind de la cele enunțate mai sus, se pot formula cele mai importante întrebări ale lucrării (și cercetării). Ce tipuri de femei și bărbați apar în filmele contemporane maghiare și românești? Cum sunt aceste tipuri prezentate? Alte întrebări: Cum sunt

reprezentate genurile în diferitele tipuri de filme? Care sunt stereotipiile cele mai frecvent întâlnite? Oferă oare așa-zisele filme feminine alternative din acest punct de vedere? Sunt oare diferențe între filmele regizorilor bărbați sau femei? Care sunt structurile de putere care apar în reprezentările de gen? Cum apar acestea în spațiile de film? Cum se raportează aceste creații la devianțe și alteritate?

Primele trei capitole reprezintă aproximativ o treime a lucrării, urmată de al patrulea capitol, mai lung decât cele precedente, care conține analiza propriu-zisă a filmelor, și în care încerc să găsesc răspunsuri la întrebările formulate.

Alegerea filmelor analizate în lucrare dintre sutele de creații contemporane maghiare și românești s-a făcut pe baza criteriilor de gen și tematice. Șase dintre aceste creații sunt analizate mai detaliat; alegerea lor s-a făcut pe considerentul că regizorii acestor filme sunt membrii noii generații de cineaști. În timpul cercetării s-a pus și problema dacă putem vorbi despre un nou val al cinematografilei maghiare și românești, dacă există cumva trăsături comune în arta filmului contemporan între cele două țări. Lucrarea arată că membrii noii generații, datorită vârstei și studiilor, aparțin într-adevăr aceleiași generații, și își susțin în mod conștient această apartenență de grup. Membrii clasei lui Sándor Simó, absolvenți în 2001, au creat o societate care are și studio de producție, iar tinerii cineaști români și-au arătat dorința de colaborare de repetate ori prin scrisorile deschise semnate de mulți dintre ei adresate Centrului Național al Cinematografilei, criticând sistemul de aplicații părtinitor până ce acesta a devenit mai transparent. Generația cineaștilor români tineri respinge tradiționalismul, iar filmul maghiar contemporan reinterpretează relația sa cu tradiția. Întâmplările din 1989 nu au adus schimbări majore în cinematografia acestor țări, vocea noii generații s-a lăsat auzit după 2000, iar prelucrarea filmică a trecutului socialist s-a realizat mai mult după această dată. Reprezentarea relațiilor de putere și a vieții oamenilor asuprași apare în filmele contemporane ale creatorilor ambelor țări. Regizorii operează de cele mai multe ori cu ajutorul unui instrumentar minimalist: realism incomod, întâmplări în timp real, sunete diegetice, jocul actoricesc autentic, și filmare cu camere pe umăr.

Filmele-trecut despre perioada schimbării de regim explorează Europa de Est (și Centrală) drept o regiune nelocuibilă, un loc unde generația tânără nu are viitor, unde victima este pedepsită în locul făptașului, unde femeile sunt asuprași și violate, bărbații își

trăiesc cu greu viața depravată, un loc deci de unde trebuie scăpat. Din acest punct de vedere am analizat și comparat un film maghiar și unul românesc: *Aer curat (Friss levegő)* de Ágnes Kocsis, și *4 luni, 3 săptămâni și 2 zile* de Cristian Mungiu. Reprezentările de gen și de spațiu sunt trăsăturile similare ale celor două filme, care se pot auto-defini ca și filme feminine în contrast cu filmele dominante, întrucât figurile feminine nu sunt stereotipice, și corpul feminin nu devine obiect sexual în niciuna dintre ele. Mai mult decât atât, amândouă filme sunt reprezentări ale Europei de Est (și Centrale): independent de sexul regizorului, ambele filme prezintă femeia est-europeană dintr-un punct de vedere feminin. Tot în aceste două filme am explorat și natura spațiului feminin, unde și cum vedem femeile în acest spațiu: concluziile erau asemănătoare în cazul celor două filme, întrucât clădirile de beton cenușii, spațiile înguste, închise, întunecate sunt atribute ale personajului feminin, sugerând astfel și prin manipularea spațiilor opresiunea timpurilor și alte restricții privind femeile. Disperarea este exprimată în amândouă filme prin acvariul ca metaforă a unei existențe limitate.

Raportul între sexe, devianță și normalitate este analizat în trei filme contemporane. Filmul lui Kornél Mundruczó, *Delta*, și al lui Tudor Giurgiu, *Legături bolnăvicioase* ridică problema alterității sexuale. Ambele filme narează povestea unei iubiri între frați, iar filmul *Legături bolnăvicioase* mai prezintă și o relație între lesbieni. Societățile reprezentate în aceste filme se delimitează de aceste persoane care își manifestă alteritatea, le pedepsesc pe cei care „calcă” ”legile naturii”, și totuși ele reușesc să facă spectatorii să nu privească aceste iubiri ca și deviate. Aceste filme pot fi văzute și din direcția simbolicii colonialiste: în *Delta* fiul care se întoarce apare ca un străin care vrea să îmblânzească un colț al naturii, construiește o casă peste apă, și își salvează sora de brutalitățile tatălui vitreg. *Legături bolnăvicioase* poate fi privit din perspectiva asupritului și asupritorului din cauza luptelor amoroase și relațiilor de putere reprezentate. Filmul lui Szabolcs Hajdu, *Bibliothèque Pascal*, prezintă relația stranie dintre devianță și fantastic: limita dintre realitate și fantezie este nesigură și pusă în permanență sub semnul întrebării. Istoriile luate din realitate eufemizează devianța, prezentând-o ca o fantasmă. Astfel aventura terifiantă a protagonistei, trăită într-un bordel din Anglia, devine o simplă poveste de culcat copiii, pe care ea îi istorisește fetei sale recuperate într-o sală de prezentare a unui magazin de design interior.

Lucrarea se termină cu analiza filmului lui György Pálfi, *Taxidermia*: luând în considerare discursul despre film prezentat până acum, încerc să localizez această operă pe harta filmelor contemporane maghiare (și românești). Interpretarea filmului se realizează cu ajutorul conceptelor de corp narcisistic al lui Christopher Lasch, corp subordinat al lui Michel Foucault, și corp grotesc al lui Mihail Bahtin. Designul vizual al filmului este explorat de asemenea, întrucât se pot găsi legături cu arta acționiștilor de la Viena, cu speciemenele lui von Hagens, și nu în ultimul rând cu arta carnală a lui Géza Szöllösi.

Filmul rescrie istoria secolului 20, în timp ce suprascrive și genul filmului istoric. Este vorba de istoria unei familii timp de trei generații, sfârșind în prezent, dar speciemenul de embrion și statuile de corpuri umane elevate la rang de operă de artă oferă o privire și spre viitorul apropiat. Filmul se leagă la acele filme contemporane care afișează o Europă de Est (și Centrală) drept imposibil de locuit, din moment ce nicio perioadă istorică nu are perspective de oferit pentru generația tânără, iar generațiile viitoare sunt un speciemen închis într-un breloc.

Lectura bazată pe genuri sociale (și de altfel orice fel de lectură culturală) poate deschide deci ferestre noi și poate expune niveluri ale operei de artă în timpul interpretării pe care altfel le-am scăpa din vedere.

Filmele maghiare ale deceniului explorat reprezintă și portrete de regizori: operele lui György Pálfi, Ágnes Kocsis sau Szabolcs Hajdu sunt ușor de recunoscut datorită stilului lor și universului lor vizual. Producțiile lor viitoare vor include probabil acești tineri regizori în rândul „marilor clasici” ai cinematografului maghiar.

Noul val al filmului românesc a durat aproximativ un deceniu. Cu toate că un fenomen se poate înțelege corect doar de la o distanță, doar retrospectiv, se pare totuși că filmele românești din ultimii trei ani (2010–2013) tind să se rupă de limbajul filmic minimalist care caracteriza noul val. De acum încolo, se pare, obiectul analizelor va fi stilul individual al regizorilor tineri români, și nu stilul comun al unui val de creatori.

Lucrarea mea se înscrie în linia interpretărilor culturale ale filmelor contemporane maghiare și românești. Analiza integrării sociale și culturale ale scurt metrajelor și filmelor documentare ar fi depășit limitele acestei cercetări, dar cred că ar merita să fie continuată și în această direcție. La fel, fenomenul noului val ar merita să fie cercetată

într-un context est-central-european sau și mai larg, european, în încercarea de a afla dacă putem oare vorbi de un nou val al cinematografilei din Europa de Est (și Centrală) sau din întreaga Europă.

Bibliografie selectivă

- ANDERSON, Pamela Sue: *Az interpretációk konfliktusa feminista olvasatban*. In: Korunk. Nők – szempont. 2000. október. 83-91.
- BABKOU, Ihar: *A modern/posztkoloniális a kelet-európai határvidéken*. In: Szépirodalmi Figyelő. 2012/4, 27-41.
- BAHTYIN, Mihail: *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
- BAJNER Mária: *Egymás nemében*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2007.
- BALÁZS Imre József: *Minor és maior nyelvhasználati módok az erdélyi magyar irodalomban*. In: Kisebbségkutatás, 2006/2, 229-236.
- BASTIDE, Roger: *Az elmebetegségek szociológiája*. In: Gönczöl Katalin – Kerezsi Klára (szerk.): *A deviancia szociológiája*. Szöveggyűjtemény a szociális szakképzés számára. T-Twins Kiadó, Budapest, 1993. 201-217.
- BEAUVOIR, Simone de: *A második nem*. Gondolat, Bp. 1969.
- BELTING, Hans: *Kép-antropológia. Képtudományi vázlatok*. Kijárat Kiadó, Budapest, 2007.
- BELTING, Hans: *Kép, médium, test: az ikonológia új megközelítésben*. In: Apertúra. 2008. ősz, <http://apertura.hu/2008/osz/belting> Letöltés ideje: 2011. nov. 7.
- BENJAMIN, Walter: *A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korszakában*. In: Uő: *Kommentár és prófécia*. Gondolat Kiadó, Budapest, 301-335.
- BERKES Ildikó - NEMES Károly: *A kilencvenes évek filmművészete*. Uránusz Kiadó, Budapest, 2003.
- BERSZÁN István: *Az irodalmi gyakorlatok korszakai és ritmusai*. In: Uő: *Gyakorlástudomány. Írások és mozgástervek*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2013. 64-90.
- BÍRÓ Yvette: *Időformák. A filmritmus játéka*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- BOGLE, Donald: *Fekete kezdetek. A Tamás bátya kunyhójától az Amerika hőskoráig*. In: Metropolis. Posztkoloniális filmelmélet, 2005/02, 58-67.
- BORDO, Susan: *A karcsú test olvasata*. In: Apertúra. Film-Vizualitás-Elmélet. 2009. tél, <http://apertura.hu/2009/tel/bordo> Letöltés ideje: 2013. 07. 31

BORI Erzsébet: *Cigányutak. Roma-dokumentum.* In: Filmvilág 2005/06, http://www.filmvilag.hu/xereses_frame.php?&mod=kereses&cikk_id=8198 Letöltés ideje: 2013.07.20.

BORSOS Árpád: *Filmföldrajz – Egy új tudományterület.* In: Uő: Filmföldrajz. Tanulmányok egy új diszciplína tárgyköréből. Publikon Kiadó, Pécs, 2011. 5-26.

BOURDIEU, Pierre: *Férfiuralom.* In: Hadas Miklós (szerk.): *Férfiuralom: Írások nőkről, férfiakról, feminizmusról.* Replika könyvek, Budapest. 1994. 7-48.

BRAIDOTTI, Rosi. *Theories of gender, or: "Language is a virus".* Faculteit der Letteren Rijksuniversiteit Utrecht, Openingscollege, 1991.

BRĂATAN, Laurențiu: *Expresia unui coșmar.* In: Corciovescu, Cristina – Mihăilescu Magda (ed.): *Cele mai bune 10 filme românești ale tuturor timpurilor (stabilite prin votul a 40 de critici).* Editura Polirom, București, 2010. 66-76.

BUIKEMA, Rosemarie: *Ablakok egy kerek házon: a feminista elmélet.* <http://www.tfk.elte.hu/hirnok/tankor/lerner.htm> Letöltés dátuma: 2009. 10. 25.

BURCH, Noël: *A Nana, avagy a tér két fajtája.* In: Metropolis. Filmelméleti és filmtörténeti folyóirat. Film és tér. 2008/01, 10-18.

BUTLER, Judith: *Jelentős testek. A „szexus” diszkurzív korlátairól.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2005,

BUZOGÁNY Klára: *Így jöttek. A Simó-osztály.* In: Korunk, 2008. február, 8-14.

CHIRILOV, Mihai: *New Balkan Film – A Festival and a Conference Examining New Directions in Balkan Cinema.* In: CORCIOVESCU, Cristina – MIHĂILESCU, Magda (ed.): *Cele mai bune 10 filme românești ale tuturor timpurilor (stabilite prin votul a 40 de critici).* Editura Polirom, București, 2010. 84-87.

CREȚELESCU, Andrei: *Răspunsuri? Întrebări* In: CORCIOVESCU, Cristina – MIHĂILESCU, Magda (ed.): *Cele mai bune 10 filme românești ale tuturor timpurilor (stabilite prin votul a 40 de critici).* Editura Polirom, București, 2010. 76-79.

CZEIZEL Endre: *A nők biológiai „természete” és társadalmi lehetőségei.* In: Koncz Katalin (szerk.): *Nők és férfiak. Hiedelmek, tények.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985. 21-50

CZIRJÁK Pál: *Végtelenítések. A Délidő és a Kárhozat térkezelése.* In: Metropolis. Filmelméleti és filmtörténeti folyóirat. Film és tér. 2008/01, 42-55.

CSABAI Márta – ERŐS Ferenc: *Testhatárok és énhatárok. Az identitás változó keretei.* Józsefvég Műhely kiadó, Budapest, 2000.

CSEPELI György – KÍGYÓS Éva – POPPER Péter: *Magára hagyott generációk. Fiatalok és öregek a XXI. században.* Saxum Kiadó, Budapest, 2006.

DÁNÉL Mónika: *Surrogate Nature, Culture, Women – Inner Colonies. Postcolonial Readings of Contemporary Hungarian Films.* In: Acta Universitatis Sapientiae, Film and Media Studies, 2012/5, 107-128.

DEBORD, Guy: *A spektákulum társadalma.* Balassi Kiadó, Budapest, 2006.

DELEUZE, Gilles – GUATTARI, Felix: *Hogyan készítsünk magunknak szervek nélküli testet?* In: Theatron, 2007 ősz-tél. 38-50.

DELEUZE, Gilles – GUATTARI, Félix: *KAFKA. A kisebbségi irodalomért.* Quadmon Kiadó, Budapest, 2009.

DELPHY, Christine: *Rethinking Sex and Gender.* Women's Studies Int. Forum, vol. 16. No. 1. 1993. 1-9.

DOANE, Mary Ann: *Film és maszk: A női néző elmélete.* In: Metropolis. Feminizmus és filmelmélet, 2000/4, 24-36.

DOVER, Kenneth James: *Görög homoszexualitás.* Osiris, Budapest, 2001.

ESZENYI Miklós: *„Férfi a férfival, nő a nővel.” Homoszexualitás a történelemben, a társadalomban és a kultúrában.* Corvina Kiadó, Budapest, 2006.

FABE, Marilyn: *Feminism and Film Form. Patricia Rozema's I've Heard the Mermaids Singing.* In: Uó: Closely Watched Films. An Introduction to the Art of Narrative Film Technique. University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 2004. 207-227.

FALUDI, Susan. *Backlash: The Undeclared War Against American Women.* Three River Press, New York, 2006.

FERENCZI Enikő: *A nemek közti különbség: biológiai vagy szociálisan tanult?* In: Korunk. Női szerepek. 2007. március, 4-7.

FÖLDÉNYI F. László: *Képek előtt állni,* Pozsony, Kalligram Kiadó, 2010.

FOUCAULT, Michel: *Nietzsche, Genealogy, History.* In: D.F.Bouchard (szerk.): Selected Essays and Interviews, Cornell University Press 1977. 139-164.

FOUCAULT, Michel: *A szexualitás története. A tudás akarása*. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1999.

FOUCAULT, Michel: „Eltérő terek”. In: Uő: *Nyelv a végtelenhez – Tanulmányok, előadások, beszélgetések*, Debrecen, 1999. 147-157.

FULGER, Mihai: *”Noul val” în cinematografia românească*. GrupEditorial Art, București, 2006.

FULGER, Mihai: *Lényeges vonatkozási szempontok az új román filmművészetben*. In: *Korunk*, 2008/2, 26-31.

FÜZI Izabella: *Image and Event in Recent Hungarian Films (The Man from London, Delta, MilkyWay)*. In: István Berszán (ed.): *Orientation in the Occurrence*. Komp-Press, Cluj-Napoca, 2009. 331-341.

GADAMER, Hans-Georg: *A szép aktualitása*. In: Uő: *A szép aktualitása*. T-TWINS, Budapest, 1994. 38-83.

GADAMER, Hans-Georg: *Miként járult hozzá a költészet az igazság kereséséhez*. In: Uő: *A szép aktualitása*. T-TWINS, Budapest, 1994. 142-156.

GADAMER, Hans-Georg: *Épületek és képek olvasása*. In: Orbán Gyöngyi (szerk.): *Bevezetés az olvasás „mesterségébe”*. Polis Kiadó, Kolozsvár, 2002. 296-305.

GADAMER, Hans-Georg: *Az irodalom határhelyzete*. In: Uő: *Igazság és módszer*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 191-196.

GADAMER, Hans-Georg: *Szöveg és interpretáció*. In: Bacsó Béla (szerk.): *Szöveg és interpretáció*. Cserépfalvi kiadása, é.n. 17-41.

GALAMBOS K. Attila: *Női vonalak. Nemek és szerepek Kelet-Európában*. In: *Filmvilág*. Filmművészeti folyóirat. 1999.július, 22-27.

GORÁ CZ Anikó: *Forradalmárok: Az új évezred román filmművészete*. Mozinet-könyvek 4, Budapest, 2010.

GREER, Germaine: *A kasztrált nő*. Corvina Kiadó, Szekszárd, 2002.

GYÖRFFY Miklós: *A tizedik évtized: A kilencvenes évek magyar játékfilmje*. In: Uő: *A kilencvenes évek magyar játékfilmje és más tanulmányok*. Palatinus, Budapest, 2001, 257-371.

HADAS Miklós: *Hímnem-nőnem*. In: Uő (szerk): *Férfiuralom: Írások nőkről, férfiakról, feminizmusról*. Replika Könyvek, Budapest, 1994. 246-264.

- HADAS Miklós: *A modern férfi születése*. Helikon Kiadó, Budapest, 2003.
- HADAS Miklós: *Férfiuralom. Hadas Miklós beszélgetése Pierre Bourdieu-vel*. <http://ebooks.gutenberg.us/Wordtheque/hu/AAACFG.TXT> Letöltés ideje: 2013. 06. 05.
- HARAWAY, Donna. 'Gender' for a Marxist Dictionary: *The Sexual Politics of a Word*. In: Uő: *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*. Routledge, New York, 1991. 127-148.
- HARAWAY, Donna: *A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century*. In: Uő: *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*. Routledge, New York, 1991. 149-181.
- HAVAS Júlia Éva: *Magyar romantikus vígjáték a 2000-es években*. In: *Metropolis* 2010/1, 66-79.
- HAVAS Júlia Éva: *Test-tanok. Kortárs magyar szerzői filmek nőképe*. In: *Metropolisz. Kortárs magyar film – Kulturális megközelítések*. 2011/03, 30-41.
- HOLLAND, Jack: *Nőgyűlölet*. Bookart Kiadó, Csíkszereda, 2011.
- HOLLÓSI Laura: *Nőfilmek – nem csak nőknek*. In: *Metropolis: Feminizmus és filmelmélet*, 2000/4, 69-86.
- HORKAY Hörcher Ferenc: *A gentleman születése és hanyatlása. Válogatott eszmetörténeti tanulmányok*. Helikon Kiadó, Budapest, 2006.
- HORKHEIMER, Max – ADORNO, Theodor W.: *A kultúripar. A felvilágosodás mint a tömegek becsapása*. http://frankfurt.tek.bke.hu/media/szoveg/adornohorkheimer_kulturipar.htm Letöltés ideje: 2009. 10. 25.
- HORNYIK Sándor: *Az újra testet öltő kép - Képtudomány a képi fordulat után*. http://artportal.hu/forrasok/cikkek/uj_muveszet/hornyik_sandor_az_ujra_testet_oelto_kep_keptudomany_a_kepi_fordulat_utan Letöltés dátuma: 2013. 07. 25.
- HORNYIK Sándor: *Kulturális fordulat(ok) az irodalomtudományban és a művészettörténetben*. In: *Balkon* 2006/2, http://www.balkon.hu/2006/2006_2/03hornyik.html Letöltés dátuma: 2013. 07. 25.
- HORNYIK Sándor: *A képi fordulat és a kritikai ikonológia*. In: *Balkon* 2007/11, http://www.balkon.hu/2007/2007_11_12/02hornyik.html Letöltés dátuma: 2013. 07. 25.

HORNYIK Sándor: *Visual Studies. Művészettörténet a kulturális fordulat után?* In: Havasréti József – Szijártó Zsolt (szerk.): *Reflexió(k) vagy „mélyfúrások”? A kultúrakutatás változatai a „kulturális fordulat” után.* Gondolat Kiadó – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest – Pécs, 2008. 149-159.

IMRE Anikó: *Gender, Literature, and Film in Contemporary East Central European Culture.* In: *Comparative Literature and Culture*, 2001/3, <http://dx.doi.org/10.7771/1481-4374.1104> Letöltés ideje: 2013. 08. 05.

JAKAB-BENKE Nándor: *Mikor ugrik a majom a vízbe? Kritikusok a fiatal magyar (és román) filmekről. Beszélgetések.* In: *Korunk*, 2008/2, 38-45.

JOÓ Mária: *A feminista elmélet és a (női) test.* In: *Magyar Filozófiai Szemle* 2010/2. 64-80.

JOÓ Mária: *Simone de Beauvoir filozófiája és A második nem.* http://www.c3.hu/~prophil/profi033/joo.html#_ftnref13 Letöltés ideje: 2013. június 20.

KÁDÁR Judit: *Miért nincs, ha van. A kortárs nyugati feminista irodalomkritika hatása Magyarországon.* In: *Beszélő*. 2003. november, 100-107.

KALDIS, Nick: *Kötelező orientalizmus. Hou Hsiao Hsien: Sanghaj virágai.* In: *Metropolis. Posztkoloniális filmelmélet.* 2005/2, 82-91.

KÉRCHY Anna: *Tapogatózások. A test elméleteinek alakzatai.* In: *Apertúra. Film – Vizualitás – Elmélet.* 2009. tél, <http://apertura.hu/2009/tel/kerchy> Letöltés: 2013. 06. 25.

KIBÉDI VARGA Áron: *A nemek és a kultúra.* In: *Uő: A jelen. Irodalom és művészet a századfordulón.* Kalligram Kiadó, Pozsony, 2003. 91-111.

KIRÁLY Jenő, *Filmfejtés: Hermeneutika, Hermeneutikák.* In: *Uő: A film szimbolikája, I. kötet, A filmkultúra filozófiája és a filmalkotás szemiotikai esztétikája.* Kaposvári Egyetem Művészeti Kar Mozgóképkultúra Tanszék, Magyar Televízió Zrt., 2010, 5-56.

KIS Attila Atilla: *Protomodern, Posztmodern - Szemiográfiai vizsgálatok.* JATEPress, Szeged, 2007.

KIS Kata: *Az identitásszörny, a szent mártír és az ellenálló. Férfi versus női prostituáltak a kortárs magyar filmben.* In: *Metropolisz. Kortárs magyar film – Kulturális megközelítések.* 2011/03, 42-55.

KISSNÉ NOVÁK Éva: *Nők felsőfokon*. In: PALASIK Mária – SIPOS Balázs (szerk.): *Házastárs, munkatárs, vetélytárs? A női szerepek változása a családban, a munkahelyen és a közéletben a 20. századi Magyarországon*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2005. 141-149.

KOLOZSI Béla: *Deviancia*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1992.

KOLOZSI László: *A test filozófiája*. In: *Filmvilág*. 2006/11, 15–17.

KÖMLÓDI Ferenc: *A gépasszony csókja. Nők a cybervilágban*. In: *Filmvilág*. 1999/7, 35–37.

KURZWEIL, Ray: *The Law of Accelerating Returns*. www.kurzweilai.net/the-law-of-accelerating-returns 2001/3. Letöltés ideje: 2011. aug. 13.

LAQUEUR, Thomas: *A testet öltött nem. Test és nemiség a görögöktől Freudig*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2002.

LASCH, Christopher: *Az önimádat társadalma*. Európa Könyvkiadó. Budapest 1984.

LAURETIS, Teresa de: *Női filmek új megközelítésben: Esztétika és feminista filmelmélet*. In: *Metropolis: Feminizmus és filmelmélet*, 2000/4, 56-57.

LIBOR Anita: *Közönségfilm, ha magyar*. In: *Korunk*, 2008. február, 4-7.

LIBOR Anita: *Diploma után. Fiatal filmesek: második hullám*. In: *Filmvilág*. 2008. október, 42–45.

MACHER, Konstantin: *Felszámolható-e a nemi jelleg?* In: Klenk, Dominik (szerk.): *A nemek összezavarása. Gender mainstreaming*. Kairosz, Budapest, 2009. 15-30.

MAGYARI-VINCZE Enikő: *A patriarkális rend - alulról és felülről*. In: *Korunk* 2004/3. 12-25.

MAGYARI-VINCZE Enikő: *Feminista antropológia elvek és gyakorlatok között*. Desire Kiadó, Kolozsvár, 2006.

MÁTÉ Erzsébet: *Egy konfliktus története*. In: *Korunk*, 2008/2, 32-37.

MEGYASZAI Kinga: *Erdélyi tájak kameraecsettel. Történet és helyszín viszonya az 1990 óta készült erdélyi témájú magyar filmekben*. In: Pethő Ágnes (szerk.): *Köztes képek. A filmelbeszélés szinterei*. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2003. 15-41.

MIKÓ Imola: *Szövegtest/Filmtextúra*. In: *Látó*, 2007/11, 92-98.

- MILES, Rosalind: *Az idő leányai. A nők világtörténelme*. Balassi Kiadó, Budapest, 2000.
- MITCHELL, William J. T.: *The Pictorial Turn*. In: Artforum, 1992/3, 89-94.
- MITCHELL, William J. T.: *The work of art in the age of biocybernetic reproduction*. In: Modernism/Modernity, 2003/September, 481-500.
- MOI, Toril: *Feminista irodalomkritika*. In: JEFFERSON, Ann – ROBEY, David (szerk.): Bevezetés a modern irodalomelméletbe. Osiris Kiadó, Budapest, 1995. 233-253.
- MORARU, Mădălina. *Mit și publicitate*. Editura Nemira, Bucuresti, 2009.
- MOSSE, George L.: *Férfiasságnak tüköre. A modern férfieszmény kialakulása*. Balassi Kiadó, Budapest, 2002.
- MULVEY, Laura: *Afterthoughts of Visual Pleasure and Narrative Cinema*. In: Sue Thornham (ed.): *Feminist Film Theory: A Reader*, NYU Press, 1999, 122-130.
- MULVEY, Laura: *A vizuális élvezet és az elbeszélő film*. In: Vajdovich Györgyi (szerk.): *A filmelmélet kortárs útjai*. Palatinus, 2004. 249-272.
- MURAI András: *Film és kollektív emlékezet: Magyar múltfilmek a rendszerváltozás után*. Savaria University Press, Szombathely, 2008.
- NAGY Zoltán: *Testreszabott vágjak*. In: Látó, 2007/11, 53-58.
- NÁNAY Bence: *Hímnem, nőnem. Feminista filmelmélet*. In: Filmvilág. Filmművészeti folyóirat. 1999.július, 28-29.
- NÉMEDI Andrea: *A populáris film dramaturgiája. Adalék a mai magyar közönségfilm hollywoodi receptjéhez*. In: Apertúra. Filmelméleti és filmtörténeti szakfolyóirat. 2006. tavasz, <http://apertura.hu/2006/tavasz/nemedi/index.html> Letöltés dátuma: 2010.10.10.
- NEMES Károly: *A magyar film útja*. Uránusz Kiadó, Budapest, 1999.
- NICHOLSON, Linda: *Gender*. In: Jagger, Alison M. – Young, Iris Marion (ed.): *A Companion to Feminist Philosophy*. Wiley-Blackwell, 1998. 289-297.
- ORBÁN Gyöngyi: *Háttérelvezések. Esszék a korszerű irodalomtanítás köréből*. KOMP-PRESS Kiadó – Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2000.
- ORBÁN Gyöngyi: *12 évi irodalomtanítás után miért nem válnak tömegesen olvasókká a fiatalok?* <http://www.opkm.hu/konyvesneveles/2002/4/Orban.html> Letöltés ideje: 2009. 10. 29.

ORBÁN Gyöngyi: *Igazságtörténetés*. In: Korunk. A divat médiumai, 2008. december. 106-112.

PÁPAI Zsolt – VARGA Balázs: *Hollywoodon innen és túl. Bevezető a magyar műfaji film összeállításához*. In: Metropolis 2010/01. Magyar műfaji film. 8-22.

PAPP Zoltán Csaba– BUGLYA Zsófia (szerk.): *A Bright Decade. Hungarian Cinema Abroad 2001-2010*. Magyar Filmúnió, Budapest, 2011.

PETHŐ Ágnes: *A festészet filmszerződése*. In: Uő: Múzsák tükre. Az intermedialitás és az önreflexió poétikája a filmben. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 2003. 201-221.

PICZIL Márta: *Anómia-elméletek*. In: Pikó Bettina (szerk.): A deviáns magatartás szociológiai alapjai és megjelenési formái a modern társadalomban. Jate Press, Szeged, 2011. 19-26.

PUNDAY, Daniel: *Introduction. Narrative's Lost Body*. In: Uő: Narrative Bodies. Toward a Corporeal Narratology. Palgrave Macmillan, New York, 2003. 1-16.

RICOEUR, Paul: *Mi a szöveg?* In: Uő: Válogatott irodalomelméleti tanulmányok. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 9-33.

RJABCSUK, Mikola: *Nyugati „eurázsianizmus” és az „új Kelet-Európa.” a kirekesztés diskurzusa*. In: Szépirodalmi Figyelő. 2012/4, 59-70.

RYAN, Barbara: *Feminism and the Women's Movement*. Routledge, New York, 1992.

SCHUBERT Gusztáv: *Hűlt hely. Magyar nők, magyar filmek*. In: Filmvilág, 1999/7, 18-19.

SCHUBERT Gusztáv: *Rejtőzködő évtized. A magyar rendszerváltás filmjei*. In: Metropolis. Kelet-európai film a rendszerváltás után. 2002 /3-4. 11-22.

SELYEM Zsuzsa: *Kívül – belől. Női testpoétikák a Szomjas oázis előtt és benne*. In: Korunk, 2008/5. 64-70.

SELYEM Zsuzsa: *A kortárs irodalom opciói a posztkom kapitalizmusban*. In: Korunk, 2010/5, 82-91.

SELYEM Zsuzsa: *Rákódolások kibillentése*. In: Lettre 2012. 84.sz., 71-73.

SHOHAT, Ella: *Nemiség és kultúra a Birodalomban. A filmművészet feminista etnográfia felé*. In: Metropolis 2005/2, 28-57.

- SHOHAT, Ella – STAM, Robert: *A filmművészet Babel után. Nyelv, különbség, hatalom*. In: Metropolis. Posztkoloniális filmelmélet. 2005/2, 92-113.
- SKÓRCZEWSKI, Dariusz: *Európa kellemetlen (poszt)kolóniai*. In: Szépirodalmi Figyelő. 2012/4, 42-58.
- SONTAG, Susan: *A szenvedés képei*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2004.
- SONTAG, Susan: *A fényképezésről*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2010.
- STAM, Robert – SPENCE, Louis: *Kolonializmus, rasszizmus és reprezentáció*. In: Metropolis. Posztkoloniális filmelmélet. 2005/2, 12-26.
- STÓHR Lóránt: *Csapatfotó: Fiatal filmesek*. In: Filmvilág, 2007. január, 12–16.
- STÓHR Lóránt: *Könnyek nélkül. A melldráma nyomai az 1970 utáni magyar filmekben*. In: Metropolis 2010/01, Magyar műfaji film. 24-42.
- STOKES, Jane: *A média- és kultúrakutatás gyakorlata*. Gondolat Kiadó, Budapest-Pécs, 2008.
- STRAUSZ László: *Vissza a múltba. Az emlékezés tematikája fiatal magyar rendezőknél*. In: Metropolisz. Kortárs magyar film – Kulturális megközelítések. 2011/03, 20-29.
- SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *Merre tart az irodalom(tudomány)?* In: Alföld 1996/2, 3-23.
- SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *Szó, kép, zene. A művészetek összehasonlító vizsgálata*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2007.
- SZEKERES András: *A fegyelmzés technikáitól az elsajátítás taktikájáig. Foucault és De Certeau a modernitás térbeli alakzatairól*. In: Híd, 2006. március, 37-48.
- SZIJÁRTÓ Zsolt: *Kulturális rendszer - egy fogalom metamorfózisa*. In: Uő: A hely hatalma: lokális szcénák - globális folyamatok. Gondolat Kiadó, Budapest, 2008. 219-231.
- SZIJÁRTÓ Zsolt: *Tér, kultúra, kommunikáció – kultúrakutatás a „kulturális fordulat” után*. In: Uő: A hely hatalma: lokális szcénák - globális folyamatok. Gondolat Kiadó, Budapest, 2008. 232-246.
- SZIJÁRTÓ Zsolt: *Otthonok: valóságosak és virtuálisak*. In: Uő: A hely hatalma: lokális szcénák - globális folyamatok. Gondolat Kiadó, Budapest, 2008. 247-266.

TAKÁTS József: *A Kulcsár Szabó-iskola és a kulturális fordulat. A Történelem, kultúra, medialitás című kötet kapcsán.* In: Jelenkor 2004/10, 1165 – 1177.

TAKÁCS Judit: *Homoszexualitás: deviancia?* In: Pikó Bettina (szerk.): *A deviáns magatartás szociológiai alapjai és megjelenési formái a modern társadalomban.* Jate Press, Szeged, 2011. 161-174.

TANNEN, Deborah: *His Politeness is Her Powerlessness.* In: Uő: *You Just Don't Understand. Women and Men in Conversation.* HarperCollins Publishers, New Yourk, 1990. 224-228.

THOMPSPN, Kristin– BORDWELL, David: *Tér és elbeszélés Ozu filmjeiben.* In: *Metropolis. Filmelméleti és filmtörténeti folyóirat.* Film és tér. 2008/01. 20-41.

TÓTH Eszter Zsófia: *Kádár leányai. Nők a szocialista időszakban.* Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2010.

TÓTH Zoltán János: *Egy kiállítás (test)képei. Bodies - The Exhibition.* In: *Apertúra.* 2009. tél, <http://apertura.hu/2009/tel/tothz> Letöltés ideje: 2011. nov. 8.

TÖKÉS Orsolya: *A harmadik torzó.* In: *Látó,* 2007/11, 58-65.

UNGVÁRI ZRÍNYI Ildikó: *Tér és látvány: a város színháza.* In: *Apertúra.* 2006. tavasz, <http://apertura.hu/2006/tavasz/ungvari/> Letöltés ideje: 2013. augusztus 6.

UNGVÁRI ZRÍNYI Ildikó: *Tér-kép. Az érzékelés színpadi terei.* In: *Korunk,* 2009. január. <http://www.korunk.org/?q=node/9490> Letöltés ideje: 2013. augusztus 4.

VARGA Balázs: *A kortárs magyar film mint kutatási probléma.* In: *Metropolis. Kortárs magyar film – Kulturális értelmezések.* 2011/3, 8-19.

VERNET, Marc: *A hiány alakzatai (A láthatatlantól a moziig).* In: *Apertúra,* 2007/4, <http://apertura.hu/2007/osz/vernet> Letöltés ideje: 2013. 05. 16.

VINCZE Teréz: *Feminizmus és filmelmélet.* In: *Metropolis. Filmelméleti és filmtörténeti folyóirat,* 2000. 8-11.